

ՀՏԴ 581.92

Կենսաբանություն

ԱՐՑԱԽՈՒՄ ՏԱՐԱԾՎԱԾ ՄԱՍՐԵՆՈՒ ՏԵՍԱԿԱՅԻՆ ԿԱԶՄԸ

Արմիդա ՀԱԿՈԲՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ մասրենի, դաշտապաշտպան, դեկորատիվ, վիտամին, ծաղիկ, հիպանթիում, փշառատ, սպիտակ ծաղիկներ, վարդագույն, վարդազգիներ

Ключевые слова: шиповник, полезащитный, декоративный, витамин, цветок, гипантиум, колючи, белые цветы, розовые, розацветные

Keywords: : Wild rose, field, decorative, vitamin, flower, hypanthium, prickly, white flowers, pink, Rosaceae

A.Առոյան

РАСПРОСТРАНЕНИЕ РАЗНОВИДНОСТЕЙ ШИПОВНИКА В АРЦАХЕ

В результате полевых исследований в территории Арцаха выявлены более десяти видов шиповника, которые растут в основном открытых полях, опушка лесах, близости жилище. Наши исследования неокончательно и будут продолжаться.

A.Hakobyan

DISTRIBUTION OF SPECIES OF WILD ROSE IN ARTSAKH

As a result of field research in the territory of Artsakh identified more than a dozen species of wild rose that grows mostly open fields, woods edge, close home. Our research inconclusive and will continue.

Դաշտային հետազոտությունների արդյունքում Արցախի տարածքում բացահայտել ենք մասրենու տասից ավելի տեսակներ, որոնք աճում են հիմնականում բաց դաշտերում, անտառեզրերին, բնակավայրերի մոտակայքում: Մեր հետազոտությունները վերջնական չեն, կկրեն շարունակական բնույթ:

Ներածություն: ԼՂ-ն ունի հարուստ կենսաբազմազանություն, որն ազգային հարստություն և անփոխարինելի ռեսուրս է ու պահանջում է խնայողաբար վերաբերմունք: Այդ հարուստ կենսաբազմազանության մի մասնիկն են կազմում վարդազգիների ընտանիքի (Rosaceae), վարդայինների ենթաընտանիքի (Rosaideae), մասրենի, վարդենի (Rosa) ցեղի ներկայացուցիչները:

Այսօր բնապահպանության միջոցառումների շարքում հրատապ է կենսոլորտի կարևոր բաղադրիչների՝ բուսածածկույթի և կենդանական աշխարհի բազմազանության պահպանության խնդիրը, որում մեծ է անթրոպոգեն գործոնի դերը: Մեր օրերում հաճախակի կարելի է հանդիպել, թե ինչպես է մարդու կողմից հրդեհվում անտառների հսկայական զանգվածներ և ընդարձակվում մշակովի հողատարածություններ: Արդյունքում անտառից ազատված հողերն ենթարկվում են էրոզիայի, վեր ածվում ամալի, մեռյալ տարածքների: Այդ տարածքներում բուսականությունն աստիճանաբար վերականգնվում է, սակայն աղքատ ֆլորիստական կազմով: Հանդիսանալով ԼՂ կենսաբազմազանության մի մասնիկը, մասրենին ունի դաշտապաշտպան, հողերի էրոզիայի կանխարգելման նշանակություն: Ինչպես ամբողջ աշխարհում, այնպես էլ Արցախում մասրենու ցեղի ներկայացուցիչներն ամենատարածված և մեծ մասսայականություն վայելող դեկորատիվ կուլտուրաներից են: Դեռ հեթանոսական ժամանակներում տարածված էր ամենուրեք և պաշտամունքի առարկա էր հանդիսանում: Վարդի մասսայական ծաղկման շրջանը համընկնում էր «Վարդավառ» տոնի հետ, որի ժամանակ մարդիկ մեկը մյուսի վրա ջրում նոսրացված վարդի հյութ էին շաղ տալիս: Պատերազմից հաղթանակով վերադարձած հերոսներին օծում էին վարդի յուղով և վարդից հյուսած պսակով: Դեռ հեթանոսության ժամանակ կար հատուկ մեքենա, որի օգնությամբ վարդի յուղ էին ստանում(2):

Այսօր էլ վարդը չի կորցրել իր նշանակությունը, որպես արժեքավոր դեկորատիվ բույս:

Մասրենու պտուղները պարունակում են 2-18 % C վիտամին, վիտամիններ՝ P, B₁, B₂, K, E, պրովիտամին A, մինչև 24% շաքար, կիտրոնաթթու, խնձորաթթու, լիկոպին, ֆլավոնոիդներ, անտոցիանային, պեկտինային և դաբաղիչ նյութեր, քիմիական տարրերից՝ նատրիում, կալիում, կալցիում, մագնեզիում, մանգան, ֆոսֆոր և երկաթ: Մասրենու ցեղի ներկայացուցիչները տերևաթափ, երբեմն մշտադալար թփեր են, ունեն ուղղահայաց, մազցող կամ սողացող ցողուն, տերևները կենտ փետրաձև են, տերևակիցներով: Ծաղիկները երկսեռ են, միայնակ կամ ծաղկաբույլերով, պտուղները մեկ սերմանի ընկուզիկներ են: Ծաղկակալը մսալի է, առաջացնում է կեղծ պտուղ: Տարածված է համարյա ամենուր: Արցախցիների սննդաբաժնում մասրենին ևս հաճախակի կիրառվող բուսատեսակներից է(1)::

Աշխատանքի նպատակն է ուսումնասիրել ԼՂՀ-ի տարբեր շրջաններում տարածված մասրենու տեսակները, քարտեզագրել տարածման արեալները և օբյեկտիվ գնահատել դրանց ներկա վիճակը, որը կունենա կարևոր նշանակություն հետագայում դրանց պահպանության և բնական օգտագործման հիմնախնդիրները լուծելիս:

Հետազոտությունները կատարվել են Արցախի տարածքում 2009 - 2016 թվականներին: Իրականացրել ենք գիտարշավներ, որի արդյունքում քարտեզագրել ենք մասերնու տարբեր տեսակների տարածման արեալները: Բույսերի տեսակային կազմը որոշել ենք բուսաբանության դասական որոշիչներով:

Հետազոտություններից պարզել ենք, որ Արցախում մասրենին հիմնականում տարածված է բաց դաշտերում, անտառեզրերին, բնակավայրերի մոտակայքում: Ֆենոլոգիական դիտումների հիման վրա պարզել ենք, որ մասրենիների տարբեր տեսակներ ծաղկում, պտղաբերում են տարբեր ժամանակ, կախված տեղանքի՝ ծովի մակարդակի բարձրությունից: Այսպես, լեռնային գոտում տարածված մասրենիների ծաղկման ու պտղակալման փուլերը, նախալեռնայինի համեմատ, ձգձգվում է (12-25 օր): Ուսումնասիրություններից պարզել ենք, որ Արցախում տարածված են մասրենու հետևյալ տեսակները.

U. փշառատ-R. Spinosissima L.

Բարձրությունը 30-75 սմ: Տերևիկները կլոր են կամ էլիպսաձև, խոր ատամնաեզր, ընձյուղները խիտ ծածկված են բարակ փշերով և փշիկներով: Ծաղիկները միայնակ են, սպիտակ կամ դեղնասպիտակ: Հասուն հիպանթիումը գնդաձև է, սև, բաժակի նշտարաձև ատամներով: Տերևիկները մերկ են կամ ստորին մակերեսը թեթևակի գեղձապատ: Հանդիպում են միջին և վերին լեռնային գոտիներում, չոր լանջերին, անտառաեզրերին(նկ. 3):

U. Ամրպատանի-Ր. Atropatana Sosn.

Բարձրությունը մինչև 1 մ: Տերևիկները մեծ չեն, ձվաձև են, բուր, բթասղոցաեզր: մատողաշ ընձյուղները խիտ և կարճ մազմզուկապատ են: Փշերը սակավաթիվ են, բարակ, դեղնասպիտակ, հիմքում՝ թեթևակի լայնացած: Հիպանթիումը հասուն վիճակում գնդաձև-հակաձվաձև է, կարմրավուն փշերով, ուղիղ բաժակաթերթիկներով: Տերևիկների երկու մակերեսն էլ ծածկված են խիտ, թաղիքային մազմզուկներով: Հանդիպում են միջին գոտում, չոր յաջերին:

U. Ushunlyhawj- R. sachokiana P Jarosch

Բարձրությունը 60-80 սմ: Ծաղիկները գունատ վարդագույն են: Փշերն ուղիղ են, ամուր: Տերևիկները 5-ն են, հազվադեպ՝ 7-ր: Հիպանթիումը հասուն վիճակում խոշոր է ,

ձվաձև, գեղձիկապատ ծաղկակոթուններով: Բաժակաթերթիկները թիկնային մասում գեղձապատ են, մազմզուկաեզր: Հանդիպում են ստորին գոտում, չոր լանջերին, թփուտներում:

Մ. Զանգեզուրի- R. zangezura P Jarosch

Բարձրությունը 50-100 սմ: Բաժակաթերթիկները թիկնակում գեղձապատ են, եզրերը՝ սպիտակ-մազմզուկապատ: Փշերն ուղիղ են, թեթևակի կեռ, դեղնավուն, խիստ լայնացած հիմքով: Տերևիկները 7-ն են, մանր հակաձվաձև կամ էլիպսաձև, կլորավուն գագաթով, մերկ, գեղձիկաեզր: Հասուն հիպանթիումը կարմիր է: Ծաղիկները սպիտակ են, մանր: Հանդիպում են վերին գոտում, մարգագետիններում և թփուտներում(նկ. 4)::

Մ. Բուսսուէի- R. Boissieri Crepin

Բարձրությունը մոտ 1մ: Փշերը թեթևակի ծոված են, բարակ են, մանր, առատ: Տերևիկների թիվը հասնում է 5-7-ի, հաստ են, թավշամազմզուկապատ, լայն, ձվաէլիպսաձև, կարճ սրությամբ, ատամնաեզր, հազվադեպ՝ կրկնակի ատամնաեզր: Հիպանթիումը մերկ է և հարթ: Հասուն հիպանթիումի բաժակի ատամիկները թեքված են դեպի առաջ: Հանդիպում են վերին և մերձալպյան գոտիներում, թփուտներում, անտառաեզրերին(նկ. 2)::

Մ. Փափուկ- R. mollis, Smith

Բարձրությունը 50-150 սմ: Տերևները կլորավուն են, երկու մակերեսն էլ՝ մազմզուկապատ, մետաքսանման, կրկնակի գեղձասողոցաեզր: Տերևակիցները խոշոր են: Ծաղիկները միայնակ են կամ մի քանիսը միասին հավաքված փոքր վահանիկներում: Հիպանթիումը գնդաձև է, նարնջագույն: Փշերն ուղիղ են, բարակ: Տերևիկների թիվը 3-9-ն են: Հազվադեպ հանդիպվող տեսակ է, տարածված է միջին և վերին գոտիներում, թփուտներում, անտառաեզրերին:

Մ. վահանակի- R. corymbifera Borkh

Բարձրությունը մոտ 2 մ է: Տերևիկներն այս կամ այն չափով մազմզուկապատ են, որոնց քանակը հասնում է 5-7-ի, դրանք խոշոր են, ձվաձև, փետրաատամնաեզր, հազվադեպ՝ կրկնակի ատամնաեզր, սակավաթիվ գեղձիկներով: Փշերը միատեսակ են, կեռիկաձև, ծոված: Հիպանթիումը հարթ է: Ծաղիկները երկար կոթունավոր են, սպիտակ կամ գունատ վարդագույն: Հանդիպում են մինչև միջին գոտում, անտառաեզրերին, թփուտներում, ջրերի ափերին, արոտավայրերում:

Մասրենի սովորական («շան» - R. canina L.)

Բարձրությունը մոտ 2 մ է: Կեղևը կանաչագույն է կամ կարմրագորշավուն: Փշերը հատուկենտ են, ցրված: Ծաղիկները միայնակ են կամ մի քանիսը՝ հավաքված փոքր վահանիկներում, գունատ վարդագույն կամ սպիտակավուն են: Բաժակաթերթիկները փետրաձև են, պտղաբերելիս թափվում են: Հասուն հիպանթիումը կլորավուն է կամ օվալաձև, հարթ, վառ կարմիր: Տերևիկներն էլիպսաձև են, սրածայր, սուր սողոցաեզր: Հանդիպում են անտառաեզրերին, թփուտներում: Այս տեսակն ունի լայն տարածում(նկ.1):

Մ. Կլուկի- R. klukii, Bess

Բարձրությունը մոտ 1 մ: Փշերը միատեսակ են, բազմաթիվ, խոշոր, մանգաղաձև կամ կեռիկանման: Տերևիկները գեղձասողոցաեզր են, կլորավուն, մազմզուկապատ: Ծաղիկները երկար կոթուններով են, սպիտակավուն կամ վառ վարդագույն: Հանդիպում են մինչև մինչև միջին, հազվադեպ՝ վերին գոտիներում, քարքարոտ վայրերում, թփուտներում:

Մ. վրացական-R. Iberica Stev

Հիպանթիումի բաժակաթերթիկները պտղաբերման շրջանում թափվում են: Տերևիկների թիվը հասնում է 5-7-ի, կլորավուն են կամ ձվաձև, սեղմված կամ կլորավուն հիմքով, սուր սղոցատամնաեզր: Ծաղիկներն սպիտակ են կամ վարդագույն: Հասուն հիպանթիումի բաժակաթերթիկները դեպի ետ են թեքված, չոված, թիկնակում՝ գեղձապատ: Հանդիպում են մինչև միջին գոտում, քարքարոտ վայրերում:

Մ. ալրապատ-R. Purverulenta M. B.

Բարձրությունը 0,1-1 մ: Ծաղիկները միայնակ են, հազվադեպ՝ 2-3-ական, մանր, վարդագույն, կարճ կոթուններով: Հասուն հիպանթիումը ձվաձև է կամ գնդաձև, կարմիր, չթափվող բաժակաթերթիկներով: Տերևիկները մանր են, կլորաձվաձև կամ հակաձվաձև, 7 (9) -11 հատ: Հանդիպում են մինչև միջին գոտում, քարքարոտ լանջերին:

Մ. Սյունիքի- R.sjuniki Jarosch

Բարձրությունը 50-70 սմ: Տերևիկները մանր են, 7, հազվադեպ՝ 5 հատ, էլիպսաձևից մինչև հակաձվաձև, երկու կողմից էլ գեղձիկապատ, ջղերի ուղղությամբ՝ խորդուբորդ: Փշերը կեռ են, հիմքում՝ լայնացած, մանր փշերի հետ խառը: Ծաղիկները մանր են, սպիտակ: Հասուն վիճակում հիպանթիումը կարմիր է, չթափվող բաժակաթերթիկներով: Տերևիկներն ունեն 1, 2-1,8(2) սմ երկարություն: Հանդիպում են հարավային շրջաններում, միջին գոտում, տափաստանային լանջերին:

Մ. հարյուրթերթանի-R. Centifolia L.

Բարձրությունը 0,5-1 մ: Հիպանթիումը ձվաձև է, ստերիլ: Տերևիկների ստորին մակերեսը մերկ է կամ գեղձապատ: Փշերը խոշոր են, ամուր, բացի այդ, ճյուղերի վրա առկա են ավելի մանր խոզաններ: Բազմացվում են վեգետատիվ ճանապարհով: Ծաղիկները խոնարհված են, խոշոր, լիաթերթիկ, վարդագույն: Հանդիպում են միայն մշակության մեջ: Ունի բազմաթիվ սորտեր:

Մ. Մարշալի-R.marschalliana D. Sosn

Տերևիկները հակաձվաձև են, խոր, կրկնակի ատամնաեզր: Բաժակաթերթիկների հատվածները նեղ են: Հանդիպում են մինչև միջին գոտում, բլուրների վրա, անտառաեզրերին:

Մ. ադրբեջանական-R. Azerbaidshchanica Novo-Pokr. ef Rzazade

Բարձրությունը 15-25սմ: հիպանթիումը մերկ է և հարթ: Տերևիկները 5-7-ն են, բուր, համարյա կլորավուն, հակաձվաձև, որոնց երկու մակերեսներն էլ ծածկված են խիտ գեղձիկներով: Տերևիկները գեղձաթարթիչաեզր են: Հանդիպում են միջին գոտում, ժայռուտներում:

Նկ 1

Մ. սովորական- *R. Canina*

Նկ. 2 Մ. Բուսսսեյի-*R. Boissieri* Crepin (պտուղը, ծաղիկը)

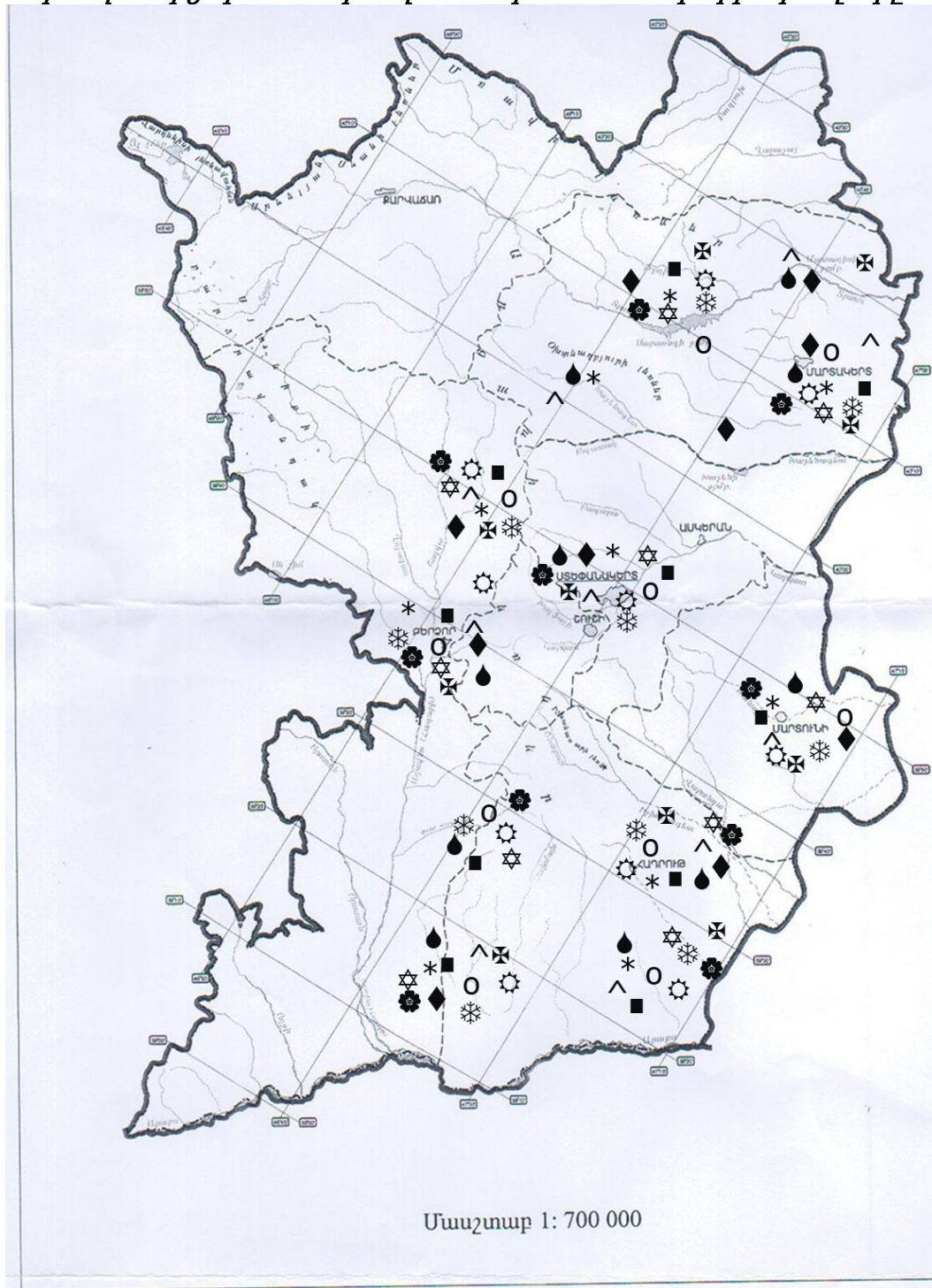
Նկ.3 Մ. փշառատ-*R. Spinosissima* L.

Նկ.4 Մ. Զանգեզուրի- *R. zangezura* P Jarosch

Ստորև ներկայացված են մասրենու տեսակների արեալները:

Քարտեզ 1. Արցախում տարածված մասրենու տեսակների արեալները

- *U. վահանակի- R. corymbifera Borkh*
- ⊙ *U. Սովորական («շան») - R. canina L.*
- ◆ *U. մանրածաղիկ- R. micrantha., Smith*
- ✱ *U. Կլուկի- R. klukii, Bess*
- ☆ *U. վրացական- R. Iberica Stev*
- ◆ *U. ալրապատ- R. Purverulenta M. B.*
- * *U. Սյունիքի- R. sjuniki Jarosch*
- ✱ *U. հարյուրթերթանի- R. Centifolia L.*

- ^ *U. Մարշալի- R. marschalliana D. Sosn*
- 0 *U. աղբեղանական- R. Aze8baidshanica Novo-Pokr. Et Rzazade*
- ◇ *U. փշառատ- R. Spinosissima L*
- ⊠ *U. Սախոկիայի- R. sachokiana P Jarosch*
- ✱ *U. Զանգեզուրի- R. zangezura P Jarosch*
- ▲ *U. Բուսսուլի- R. Boissieri Crepin*

Այսպիսով, ԼՂՀ-ի տարածքում մեր կողմից հայտնաբերված մասրենիների տեսակների քանակը կազմում են 10 –ից ավելի և մեր հետազոտությունները վերջնական չեն ու կկրեն շարունակական բնույթ:

Գրականություն

1. Լ. Վ. Հարությունյան, Ա.Լ. Հարությունյան, Լ. Ռ. Իսրայելյան, Արցախի ֆլորան, Հատոր I, Երևան, 2007. էջ 8-10
2. Ղուկասյան Գ. Է., Բուծում դեղաբույսերով, Երևան, 1992.
3. В. С. Новиков, И.А. Губанов, Атлас определитель дикорастущие растения, Москва 2008
4. Гросгейм А.А., Флора Кавказа, 1-3 т. Баку, 1940-1945.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Արմիդա Հակոբյան – կ.գ.թ., ԱրՊՀ Կենսաբանության ամբիոնի դոցենտ
e-mail: *armidahakobyan_1@mail.ru*

Հոդվածը տպագրության է ներառվում խմբագրական կոլեկիայի անդամ, կ.գ.դ., Վ.Տ.Հայրապետյանը: